

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΩΔΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΜΜ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ
1990 - 1992

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΑΙ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΝ

Ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Δημοκρίτου¹ μνημονεύονται τὰ ἐξῆς: ἀνθρώποισι γὰρ εὐθυμία γίνεται μετριότητι τέρσιος καὶ βίου συμμετρίας. Ἐνταῦθα εἶναι φανερόν ὅτι ἐνυπάρχει ἡ ἔννοια, κατὰ Δημόκριτον, τοῦ «τέλους»², τοῦ ἵποίου ἔκφρασις ἀποτελεῖ ἡ ἔννοια τῆς «εὐεστου» ἢ «εὐεστῶν» ὁμοῦ ἐπέρχεται εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὐχὶ διὰ τῆς ἀποκτήσεως ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ τούναντίον ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς γαλήνης τῆς ψυχῆς ἢ ἀνωτέρω «εὐεστῶν» προσδίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν εὐθυμίαν, τὴν ὅποιαν καθιστᾷ τελικὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἠθικῆς ἀπόψεως. Δημόκριτος μὲν ἐν τῷ περὶ τέλους τὴν εὐθυμίαν, ἦν καὶ εὐεστῶν προσηγόρευσεν καὶ πολλάκις ἐπιλέγει: τέρσιος γὰρ καὶ ἀτερπὴ οὖρος (τῶν συμφόρων καὶ τῶν ἀσυμφόρων³, ὃ προκείσθαι τέλος τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων τῶν τε νέων καὶ) τῶν περιηκμακότων»⁴ ἐν συνεχείᾳ ὁ Διογένης Λαέρτιος συμπληροῖ (IX 45): τέλος δ' εἶναι τὴν εὐθυμίαν⁵, οὐ τὴν αὐτὴν οὖσαν τῇ ἡδονῇ, ὡς ἔνιοι παρακούσαντες ἐξεδέξαντο, ἀλλὰ καθ' ἣν γαλήνως καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ὑπὸ μηδενὸς ταραττομένη φόβου ἢ δεισιδαιμονίας ἢ ἄλλου τινὸς πάθους. καλεῖ δ' αὐτὴν καὶ εὐεστῶν καὶ πολλοῖς ἄλλοις ὀνόμασι.

1. ἀπ. 191 D-K· πρβ. I. Γ. Δελλῆ, Τὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς συνείδησης στὸ Δημόκριτον, (Διδακτορικὴ διατριβὴ) Πάτρα 1985, σσ. 51-57.

2. Ἡ τελολογία εἶναι ἡ θεωρία περὶ τοῦ «τέλους», ἤτοι τοῦ Σκοποῦ· «τέλος» εἶναι ὁ σκοπὸς εἰς ὃν τείνουν αἱ ἀνθρώπιναι πράξεις· ἐπομένως ἡ τελολογία δὲν εἶναι τι ἄλλο ἢ ἡ θεωρία τῆς Σκοπιμότητος· ὁ ἕρος τελολογία εἶναι ἕρος τοῦ Wolff καὶ καθὼς γράφεται Teleologie, ἤτοι τελεολογία, διότι τοῦτο δὲν σημαίνει τὸ «τέλος» ἢ τὸν Σκοπὸν, ἀλλ' ὄρισμὸν τινα περὶ τοῦ τελείου.

3. Πρβ. ἀπ. 188 D-K.

4. Πρβ. ἀπ. 4 D-K. Πρβ. ἐπίσης Στοβαῖον II, 7, 31, p. 52, 13 καὶ ἐξῆς: τὴν δ' (καὶ δαιμονίαν καὶ) εὐθυμίαν καὶ εὐεστῶν καὶ ἁρμονίαν καὶ συμμετρίαν τε καὶ ἀταραξίαν καλεῖ· συνίστασθαι δ' αὐτὴν ἐκ τοῦ διορισμοῦ καὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἡδονῶν, καὶ ταῦτα εἶναι τὸ κάλλιστόν τε καὶ συμφωρότατον ἀνθρώποις· πρβ. Κί-κρ. de fin. v, 23.

5. Τὸ «Περὶ εὐθυμίας» τυγχάνει ἀπολεσθὲν ἔργον τοῦ Δημοκρίτου· πρβ. H. Diels, Frg. d. Vorsokr., 12II, σ. 90.

Ὄντως ἡ ἀνωτέρω εὐθυμία ἀπορρέει ἐκ τῆς «μετρίας ἡδονῆς», ἥτις καὶ καθιστᾷ τὸν βίον συμμετρικόν· ἡ ἔννοια τῆς συμμετρίας ἀντικατοπτρίζεται εἰς τὸ «μηδὲν ἄγαν» τῶν ἀρχαίων καὶ φανεροῦ τὴν ἔννοιαν τοῦ μέτρου, τῆς ὁποίας ἡ παρουσία δεικνύεται μεταξὺ «ὑποτιμῆσεως» καὶ «ὑπερτιμῆσεως»· ἐν μιᾷ λέξει ὁ ἄνθρωπος δέον νὰ ἴσταται ἐν τῷ μέσῳ τῶν καταστάσεων «ἐλλειψεως» καὶ «ὑπερβολῆς»· ἔπειτα ἡ καταστολή τοῦ πάθους κατὰ Δημόκριτον ἀποτελεῖ καθήκον παντὸς ἀνθρώπου καὶ ἐπιφέρει τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς· ἐν συνεχείᾳ τόσον ἡ ἔλλειψις ὅσον καὶ ἡ ὑπερβολὴ δημιουργοῦν «πράγματα εἰς τὴν ψυχὴν»: τὰ δὲ ἐλλείποντα καὶ ὑπερβύλλοντα ἡ μεταπίπτειν τε φιλεῖ καὶ μεγάλας κινήσεις ἐμπιστεῖν τῇ ψυχῇ, αἱ δ' ἐκ μεγάλων διαστημάτων κινούμεναι τῶν ψυχῶν οὔτε εὐσταθεῖς εἰσίν, οὔτε εὐθυμίαι². Ὁ Δημόκριτος ἐπεζήτησε τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς εἰς τὴν «μετριότητα τῆς τέρψεως», τῆς ὁποίας ἐπακολούθημα εἶναι ἡ «βίου συμμετρία», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Πυρρόνειον Σκέψιν, ἥτις ἔθεσεν ὡς ὅρον διὰ τὴν ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς τὴν «ἀγνωσίαν», τουτέστι τὸ «μὴ ἀποφαίνεσθαι» καὶ τοιοῦτοτρόπως ὁ ἄνθρωπος μὴ ἔχων ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ λογικὸν αὐτοῦ ἀπαλλάσσεται περιττῶν φροντίδων καὶ οὕτω οὗτος φέρεται πρὸς τὴν ἀταραξίαν καὶ γαλήνην τῆς ψυχῆς³, διότι ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀποθανὼν Ἰάλλος ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας Emile Bréhier, οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἀποδίδουν τὴν εὐτυχίαν ἢ τὴν δυστυχίαν αὐτῶν εἰς τὰ ἴδια τὰ πράγματα, τὴν πέναν ἢ τὴν πλοῦτον, τὰ πράγματα ἡμῶς ταῦτα καθιστοῦν τούτους δυστυχεῖς διὰ τὸν λόγον, ὅτι οὗτοι ἔχουν ἐμπιστοσύνην ἐπ' αὐτῶν ὡς βεβαίων πραγμάτων. Ἐὰν ἀποδείξωμεν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ταῦτα εἶναι φευγαλέα καὶ ἀσταθῆ κτλ. ἐκάστη πίστις, ἐκάστη πεποιθήσις θὰ ἐξαλειφθῆ, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ἐκάστη βεβαίωσις καὶ ἕκαστος λόγος ἀνησυχίας (- Histoire de la Philosophie, I, 2, σ. 371).

1. Πρβ. ἀπ. 174 D-K: ὁ μὲν εὐθυμῶς εἰς ἔργα ἐπιμετρήμενος δίκαιον καὶ νόμιμον καὶ ἕκαστον ὄντων χαίρει τε καὶ ἔρησται καὶ ἀνακηδής ἐστίν· ὅς δ' αἶν καὶ δίκης ἀλογῆ καὶ τὰ χρητὰ ἔόντα μὴ ἔρηθ, τούτων πάντων τὰ τοιαῦτα ἀτερπειή, οὐκ ἀναμετρήθῃ καὶ δέδοικε καὶ ἐουτὸν κινεῖται. Πρβλ. ἐπίσης καὶ ἀπ. 233 D-K: εἴ τις ὑπερβύλλοι τὸ μέτρον, τὰ ἐπιτερπέστατα ἀτερπείστατα αἶν γίνονται. Ἰδὲ ἐπίσης J. C. B. Gosling - C. C. W. Taylor, The Greeks on Pleasure, Clarendon Press, 1984, σ. 34.

2. Πρβ. ἀπ. 71 D-K ἰδὲ ἐπίσης καὶ τὰ περὶ «ὑπερβολῆς τοῦ μέτρου» ἀποστάματα τοῦ Ἡρακλείτου 30, 31, 94 D-K.

3. I. Γ., Δελλῆ Σύγκριση τῶν ἀπόψεων τῶν Δημοκρίτου καὶ Πυρρόνου γιὰ τὸ «τέλος» τοῦ «Ἡρακτικοῦ βίου»: «Εὐθυμία - Ἐποχή», Ἰστορικὴ Ἡλειακῶν Μελετῶν Δ', 1985-1986, σσ. 533-547.

Μεταξὺ Πυρρωνείου Σκέψεως καὶ Δημοκriteίου θεωρήσεως ἡ διαφορὰ ἐγκείται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ μὲν πρώτη ἐπιδιώκει τὴν ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς διὰ τῆς πανταλοῦς τῶν πραγμάτων ἀγνοίας, ἡ δὲ δευτέρα θέτει ὡς πρωταρχικὸν γνώμωνα τὴν διάκρισιν μεταξὺ ἐλλείψεως καὶ ὑπερβολῆς, τουτέστι τὴν «γνώσιν» τοῦ μετρίου¹.

Γεγονός εἶναι ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ διανόησις ἐξήτασε ἐνδελεχῶς τὸ τῆς «ἡρεμίας τῆς ψυχῆς» πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἐν συνεχείᾳ ἀπησχόλησε, τόσον τὴν μετέπειτα Ἑλληνικὴν ὅσον καὶ τὴν Χριστιανικὴν Σκέψιν.

Λ. Ν. ΖΟΥΜΠΟΣ

1. Πρβλ. Θεόφραστον π. αἰσθ. 58. Πρβ. καὶ Δημοκriteιον ἀπ. 207D-K: ἡδονὴν οὐ πάσων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τῷ καλῷ αἰσθίσθαι χρεών.